

Del Baix Ebre al Baix Empordà: els caleros

El sol se pon a Montsià
i la lluna a Sol de Riu¹
la xica que jo festejo
quan la miro ja se'n riu

(Josep Brull Llambrich,
pescador calero de Palamós)

EMILI BOIX I FUSTER

Què ens suggereix la paraula *migracions* a Catalunya? Ben segur que molts pensem en les migracions dels catalans que des de fa segles baixen de la muntanya envers la costa. O pensem en els trens bigarrats de treballadors andalusos de "La piel quemada" que els anys seixanta pujaven cap a Catalunya. Pocs pensem en unes migracions on les barques són alhora el mitjà de vida, el transport i el domicili provisional, mentre se'n busca un de nou a un port prop de la pesca generosa. Unes migracions on el mar és una via de comunicació sempre oberta i sempre de tothom —fins que un estat o una comunitat econòmica hi dibuixen fronteres invisibles... Parlem de les migracions dels pescadors al llarg de la Mediterrània catalana².

Si vagaregeu pel Port de Palamós obriu bé els ulls i fixeu-vos en les matrícules de les barques de pesca. Aquestes matrícules són senyals d'aquestes migracions pescadores: molts són de terres molt més al sud de Tarragona, de Cambrils, de l'Ametlla, de Sant Carles de la Ràpita, de Viñaròs, de Peníscola, de Campello, d'Almeria, de Màlaga. Al llarg del segle aquestes

migracions s'han concentrat en ports més al Nord, com Vilanova i la Geltrú, Barcelona, Sant Feliu de Guíxols, i sobretot Palamós i Roses. Els caleros, els pescadors de l'Ametlla o la Cala (Baix Ebre), després d'emigrar, han arribat a constituir una comunitat numèricament força important i homogènia a Palamós. Aquest article vol aportar algunes notes informatives sobre la contribució d'aquesta comunitat a la història recent del Palamós del segle XX³.

L'emigració cap al Nord

Totes les migracions són fruit de les condicions del punt d'arribada i del punt de sortida. L'emigració dels caleros no n'és una excepció. L'Ametlla de Mar —entorn dels 3.000 habitants— ha estat fins ara una població que es guanyava la vida en la pesca, amb poques possibilitats de feina en el camp —ametlla i oliva principalment⁴. El 1980, tot i l'augment del sector terciari abocat al turisme, unes dues tercers parts de la població activa encara vivien de la mar.

L'emigració dels caleros cap a Palamós havia començat perquè calia subsistir. Molt sovint en aquest segle la pesca a la Cala, tot i ser una zona costera rica en espècies bentòniques com els molls, lluços i mòlles, no donava per viure amb dignitat a tothom. L'excés de població activa en el sector que no podia trobar altra feina, la manca de reglamentació i la consegüent sobreexplotació del mar havien permès l'esmoreïment i gairebé desaparició

d'algunes espècies marines al golf de Sant Jordi. Aquests factors feren disminuir progressivament els guanys, malgrat jornades de treball i condicions de vida extremadament dures. Es començava a treballar molt aviat, dels deu als catorze anys, i molts pescadors no podien, com arreu del Principat, aprendre de lletra. Com recorda un pescador calero, "Aquí (Palamós) a l'any 32 s'anaven (a pescar) dotze o tretze hores i a la província de Tarragona anaven les vint-i-quatre hores del dia fins el dissabte. Allà (l'Ametlla) es guanyava un *promig* de vuit o deu o dotze a la setmana sense parar el motor, arribar a terra, deixar el peix i sortir a la mar, igual que esclaus, i aquí ja es guanyaven cinc, sis i deu duros". L'emigració va ser la sortida d'emergència d'aquesta situació.

Una emigració de fàcil execució: el mateix mitjà de producció, la barca de pesca, permet buscar els punts on hi ha més pesca, pesquera diuen ells, abans de decidir. Yvette Barbaza en el seu estudi —un dels primers sobre la Costa Brava⁵— ens fa un relat gràfic d'aquest procés:

"Els pescadors venien per etapes en llurs barques, que els servien de casa, mentre buscaven a poc a poc els ports que reunissin les millors condicions. Sols després de diverses campanyes acabaven prenent una decisió. Aleshores s'enduien, sempre amb al damunt de llurs barques, llur família i llurs mobles, es fixaven en el port triat o aviat eren imitats per les famílies de pescadors o amics del mateix lloc d'origen. D'aquesta ma-

Amb un cert orgull els caleros es consideren els creadors de la pesca local quan van "baixar" cap a Palamós i impulsaren aquesta recuperació: "la mar la vam pujar naltros".

nera es van formar a Roses, i sobretot a Palamós, veritables "colònies" de pescadors de l'Ametlla o de Campello (p.94).

De l'Ametlla a Palamós

Abans de la guerra civil, des dels anys 20 un flux lleu de població de l'Ametlla s'havia assentat ja a Palamós. A la postguerra aquest procés immigratori continua i s'acrea extraordinàriament per les raons següents:

a) Faltaven barques a l'Ametlla —una gran part havia estat destruïda o confiscada durant la guerra civil— i les restriccions de fuel-oil foren especialment severes, de manera que es podia sortir a mar comptades vegades al mes⁶.

b) Els pescadors de l'Ametlla ja assentats a Palamós des d'abans de la guerra cridaren els familiars i coneguts i els facilitaren la instal·lació i la feina en una vila que desconeixien. La major part de caleros van treballar amb les barques d'altres caleros, formant gairebé clans, amb els sobrenoms d'origen (els Tallacolls, el Tirano, el Gran, etc...

Obriu una guia telefònica i trobareu cognoms característics de la Cala: Rebull, Mir, Sentís, Canalda, Brull, Llambrich, molts d'ells emparentats.

c) Palamós, vila més diversificada laboralment que l'Ametlla, permetia combinar la pesca amb altres ocupacions a les fàbriques de suro químiques (la Vincke) o com a boscaters. Sobretot en les primeres dècades del segle, la pesca exercia un paper regulador tot alliberant mà d'obra quan apareixien ocupacions més interessants. A la postguerra les captures i rendiments de la pesca assoliren un clímax en el període 1946-1950 (1.840 tones), de manera que també augmentà el nombre d'embarcacions.

El 1955, any a partir del qual l'emigració des de l'Ametlla comença a declinar, dels 350 pescadors de la Confraria de Palamós, el 70,8% no eren autòctons de la vila, i 55,7% venien de les comarques de Tarragona, sobretot de la Cala. A Roses, el mateix any la immigració tarragonina sols arribava al 22,6%.

Són els caleros i altres immigrants els qui modernitzen la pesca a Palamós i a altres punts de la costa gironina. A Palamós el percentatge de població dedicada a la

pesca havia davallat extraordinàriament, segons les dades d'Ivette Barbaza. El sector de població dependent de la pesca havia assolit unes xifres molt baixes al principi de segle entre el 1910 i el 1920, no pas casualment en un moment d'eclosió de la indústria del suro. Mentre el 1834 un 22,3% dels palamosins es dedicaven a la pesca, el 1910 el percentatge es reduí a un 3,1% i el 1920 a un 4,2%. A la postguerra, la població que depenia del mar augmentà, de manera que el 1955 arribà al 12,2% i el 1960 al 9,8%. Així doncs en la postguerra es recupera i es concentra la pesca a Palamós⁷. Amb un cert orgull els caleros es consideren els creadors de la pesca quan van "baixar" cap a Palamós, i impulsaren aquesta recuperació. I un d'ells afegeix: "los que hi han són fills nostres"...I no els falta gran part de raó: el primer introductor del motor de pesca (*Proa*, nº 34,2-3) fou Ramon Figueras, que era anomenat "el calero". Són, doncs, els caleros qui a partir dels anys trenta aporten la pesca d'arrossegament amb vaques, molt més remuneradora i regular que la de teranyina, que no havia passat gairebé de l'estadi artesanal⁸.

Una integració fluida

La immigració calera a Palamós s'estroncà a partir del final dels seixanta. Podem fer un cert balanç de com la comunitat calera s'hi ha integrat.

La feina no fou de mal aconseguir. Els caleros tendiren a aplegar-se en embarcacions de propietat familiar, predominantment calera, com ells. Els caleros no foren un sector immigrant subaltern: d'una banda la propietat dels mitjans de producció era molt dispersa i la majoria d'armadors eren alhora pescadors; d'altra banda, el fet que les barques fossin de propietat de familiars o deconeguts de la Cala féu que els nouvinguts no es trobessin amb situacions d'explotació com a assalariats molt dures⁹. La reduïda proporció d'armadors no pescadors diferencia Palamós d'altres centres de la costa gironina, en bona part a causa de la vinguda dels pescadors tarragonins i alacantins. Com assenyala Barbaza, "[els caleros] van treure profit dels grans rendiments dels anys 1928-1935 i de després del 1940. Així es van enriquir, compraren noves barques i feren d'armadors-pescadors. Els armadors emparentats als pescadors són, o vells pescadors de l'Ametlla, o vídues o filles de pescadors. En tots aquests casos el fill o el marit s'encarrega de l'explotació de l'embarcació" (p.499).

Dins el sector pescador els caleros han ocupat tot tipus de posicions en l'escala laboral: pescadors,

patrons, armadors, directius de la Confraria. La frontera autòctons/caleros no ha estat doncs la d'amos/assalariats. La "fluïdesa" de la integració calera té molt a veure amb aquest fet.

Els caleros entrevistats estan satisfets de la seva integració a Palamós perquè "la mar la vam pujat naltros", perquè "el grup que ha governat més són els caleros" (el 1980, més de la meitat de la Junta de la Confraria de Palamós i el seu president eren nascuts a l'Ametlla), però s'adonen que són un grup molt gran: "abans dominaven els caleros". La integració a Palamós dels caleros sembla, doncs, haver estat molt fluida i poc problemàtica per aquesta manca de competència professional amb pescadors autòctons¹⁰. Són sols els pescadors de l'Ametlla en pitjors condicions, un de mariner i analfabet, els qui recorden haver-se sentit més discriminats en arribar a la vila. "Se'ns burlaven, mos volíem anar i tot".

Els caleros formen un bloc homogeni, no sols per ser pescadors, sinó per les pautes de residència: el 1980 un 60% vivien al mateix barri, el grup "González Hontoria" en el barri del Pedró, construït especialment per als pescadors el 1958.

Els caleros vinguts són nascuts en llur majoria entre el 1905 i el 1925, de manera que gairebé tots són ja jubilats. Arribaren a Palamós quan tenien entre vint i trenta anys, molt sovint ja casats i amb fills, de manera que el 80% dels caleros de

Palamós són casats amb dones de l'Ametlla. Aquesta endogàmia és explicable pel relatiu aïllament social del sector pescador. (empadronament de Palamós, 1980), molt inferior, tanmateix al que tradicionalment existia entre els pescadors dels barris del Serrallo de Tarragona o de la Punta de Tarragona.

Els caleros de més edat han mantingut un lligam prou constant amb el poble d'origen: vint-i-tres pescadors sobre trenta dels que vaig entrevistar en el meu estudi van més d'una vegada a l'any a l'Ametlla sobretot durant les vacances o per la Candelera, la patrona de la Cala.

Finalment, unes pinzellades sobre la llengua dels caleros. Els caleros són recognoscibles immediatament si hom els escolta: el seu català occidental s'ha mantingut amb gran vitalitat, tot i que alguns, com diuen, "feien maneres de parlar algo d'aquí. Sols així es pot entendre que una carnisseria palamosina preguntés a un client del seu establiment que parlava català de Lleida: "Vostè no és pescador?". Parlar català occidental ha quedat marcat com a signe d'identitat d'una bona part dels pescadors: si pareu l'orella sentireu el vocalisme clar de les terres de l'Ebre en els seus llavis: quan parlen de les seues sarsies, de los arts de pesca que *tinén*, d'estos xiquets que ja són de Palamós, del poval o de tants noms de peixos ben diferents dels de l'Empordà. Més d'un cop han menyspreat els caleros pel seu accent, i més d'un

Josep Brull i Llambrich (a) El Tirano, un dels més populars caleros palamosins, autor i recitador de nombroses històries o "relatos".

LA PESCA I ELS PESCADORS

*Actualment 8
embarcacions
d'encerclament
(teranyines) tenen
base al port
de Palamós. La
meitat són
matriculades a
Tarragona i Tortosa.*

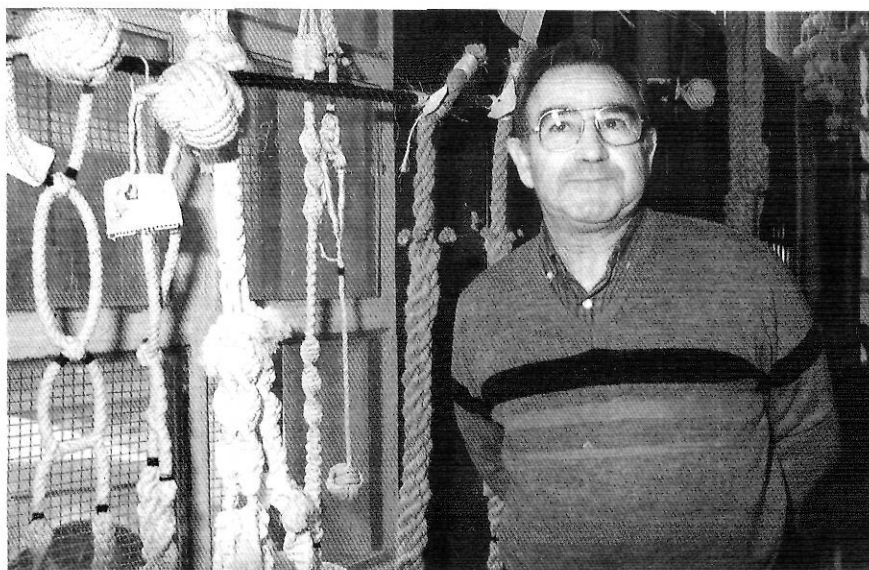
cop aquests s'han sentit acompanyats per tenir-lo, com si fos un senyal negatiu, "menys educat". Un calero directiu de la Confraria reconeixia que "a les reunions del pòsit parlem millor, busques maneres de no quedar tan malament". Aquests complexos, fills de prejudicis i estereotips lingüístics sense cap base, sols recorden que molts catalans no coneixem la cultura nacional, no en coneixem les varietats lingüístiques, no coneixem què és el Montsià si vivim entorn de les Gavarres i no coneixem les Gavarres si vivim a la vista del Montsià. I sols el coneixement és una base per al respecte.

Si feu conversa amb algun dels caleros, extrovertits com són, po-

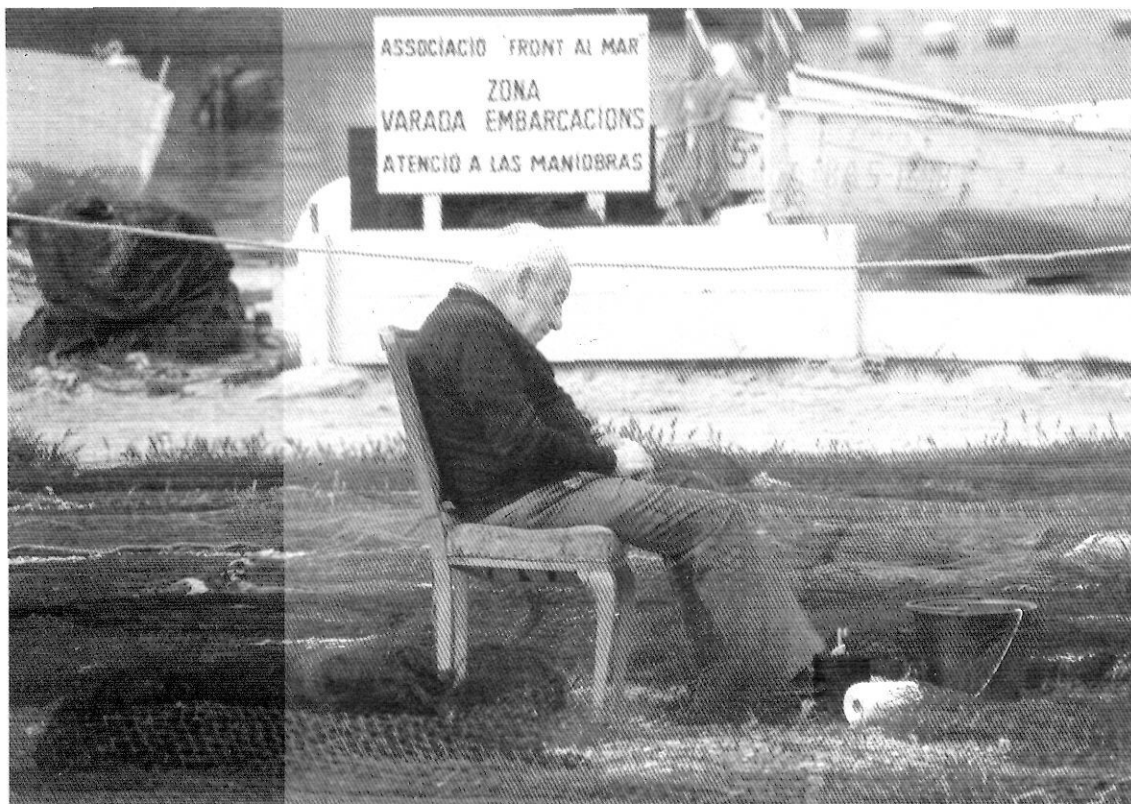
dreu sentir històries o *relatos* tan vitals com la personalitat dels seus autors, tan frescos com la gent de l'Ebre. Josep Brull Llambrich, "el Tirano", ens en recitava amb una interpretació inimitable, condemnada a perdre's a la lletra impresa. Alguns dels seus *relatos i poemes* són en català, com el que encapçala aquest article, però la majoria són en un castellà no del tot ortodox. Aquí en teniu una mostra ¹¹:

"En la región catalana/ sobre el golfo de León/ existe un humilde pueblo/ que se llama Palamós/ a donde hay unos pescadores/ hombres todos de valor/ que luchan con el Levante/ con el Norte y el Migjorn/ por la mañana temprano/ antes de salir el sol/ dice[s]"lis-

tos pa salpar/ muchachos vamos con Diós/ unos se van a Montplà/ unos se van al Putget/ otros van a la Vesilia/ y a la Belica también/ y por la noche como hermanos/ todos se vienen a ver/ se discuten la pesquera/ o se juegan un café/(i ara vé això) y ahora os voy a nombrar/ los que pescaban por fuera/ el relato va a empezar/ primero por la "Pantera"/ (una barca que li dien "Pantera"/ Torró, Vis, Sans, Medina/ el Masot i el San Miguel/ el Perico rumbo a "El Cairo"/ la "Costa Brava" y "Tonet" (noms de barques)/ los dos hermanos Loquera/ que mandaba Ramonet/ y aún nos queda "El Constante"/ y la flota de Manuel./ Todavía queda una/ compañeros por decir/ que es la perla de se pueblo/ que se llama "Gran París"/ Donde haya pescador/ siempre habrá hombre valiente/ porqué lucha con el

El Sr. Martí i Brull, un calero que excerceix de mestre de pràctiques a l'Institut de F.P. Nàutico-Pesquera de Sant Antoni de Calonge.

Els vells pescadors ajuden mentre poden en tasques de suport a la pesca activa. També suposa per a molts, més que un passatemps, una manera d'arrodonir la pensió.

sol/ con Levante y con Poniente/ con el frío y el calor".

I aquí s'acaben aquestes notes sobre els caleros de Palamós. Quan visiteu l'espectacle del pòsit, quan passegeu pel moll de Palamós, pareu esment en els pescadors caleros, escolteu-los. El brogit del pòsit o de la terminal de contenidors potser no us deixarà pas sentir-los. Molts d'ells són ja grans, jubilats i tot. Pareu, doncs, bé l'orella. La història dels caleros és un fragment important de la història recent de Palamós. És la història dels pescadors del Baix Ebre trasplantats al Baix Empordà, dels homes de la Catalunya on comença a sentir-se la jota, trasplantats i arrelats a la Catalunya on se sent la sardana. Conèixer la trajectòria d'aquest i els altres caleros de Palamós no és sols història local: és (re)conèixer també la pluralitat del propi país.

NOTES

1. Sol del Riu és una antiga torre de defensa, a la costa, a la dreta de la desembocadura del riu de la Sénia, límit septentrional del País Valencià.
2. Títol afortunat de Deffontaines *La Méditerranée catalane* Que sais-je?. París, 1975.
3. La informació prové de la recerca sociolingüística que jo mateix vaig fer sobre els caleros de Palamós, titulada "Naltros parlem mal català": actituds interdialectals entre els caleros de Palamós", *Actes del Quart Col·loqui d'Estudis Catalans a Nord-Amèrica*, Washington, D.C., 1984 (a cura de Nathanael B. Smith et al.). Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1985, 57-73. Un altre estudi que ha estudiat una comunitat pescadora immigrant a les terres gironines és el de Montserrat Bech ("La vocal neutra final al parlar de Roses, precisions de vocalisme empordanès", *Actes del Cinquè Col·loqui internacional de Llengua i Literatura Catalanes*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1980) que ha analitzat amb detall com els pescadors de Campello assentats a Roses han influït en la parla local.
4. *Gambrà Agrària de l'Ametlla. Des dels quatre cantons*. nº 0. Febrer 1980.
5. Yvette Barbaza, *Le paysage humain de la Costa Brava*, CNRS, París, 1966.
6. Diversos relats de pescadors caleros recorden que, en el període en què el front es trobava a les Terres de l'Ebre, les barques de pesca de la Cala (encara republicana) i Sant Carles de la Ràpita (ja sota els franquistes) continuaven trobant-se a la mar.
7. Segons les dades del pòsit de pescadors corresponents al 1944, aleshores 150 dels 401 pescadors dependents del port de Palamós treballaven a petites platges i cales

d'entre Sa Riera i Palamós. Molts pescadors d'aquests ho feien a la teranyina com una activitat secundària o simultània amb d'altres. El 1981 ja no en quedava cap que no treballés des del mateix port de Palamós.

8. El 1917, el pes del sector de pesca a Palamós era ben migrat: sols hi havia divuit parelles d'arrossegament a la vela i unes trenta-cinc barques de pesca a l'encesa, les quals foren paulatinament substituïdes per les teranyines. Carles Bas, *La pesca en España i Catalunya*, CSIC, Barcelona 1955, 297.

9. Les condicions de treball mereixerien un estudi perquè un tel de mitificació i idealització les ha fet sovint opaques. El caràcter residual del món pescador mediterrani l'ha fet sovint poc adaptat a la racionalitat i irracionalitat econòmica capitalista. La retòrica literària n'ha tret molt profit, "pescadors (...) treballadors honrats, tranquils, nets (...) llur caràcter franc, expansiu, és proverbial (...) gent molt amable, de tracte agradós" (Emrencià Roig, *La pesca a Catalunya*, Ed. Barcino, 1927), però alhora ha emmascarat realitats tan poc "pures" com la manca tradicional de defenses del sector pescador: comercialització, estabilitat i control de preus, etc...

10. El conflicte sembla que fou més intens a Roses, on el pes dels pescadors autòctons era molt fort. Un testimoni rossinç deia a Barbaza (p. 499) en els anys seixanta: "Als pescadors de fora els trepitjàvem el peix, perquè pescaven on volien i ho feien a l'arrastre".

11. Aquest *relato* prové d'una sèrie d'enregistraments de converses i entrevistes amb pescadors caleros. La toponímia que hi apareix pot ser de grafia dubtosa.

Emili Boix és sociolingüista (U.A.B.)